

Han Nijdam

EEN RAADSELACHTIGE FRIESE RUNE
Nieuw licht op de totstandkoming van het
Anglo-Friese Futhork

'Es wäre vielleicht an der Zeit, namentlich die Inschrift von Westeremden einer neuen Betrachtung zu unterziehen. Dabei könnte man vielleicht Assoziationen mit Hamlet oder Amluth außer Betracht lassen' (Quak 1991: 295).

Met betrekking tot het voorkomen en gebruik van runen in het Friese gebied is nog veel onduidelijk. Er zijn weinig inscripties gevonden, en degene die voorhanden zijn, zijn vaak moeilijk te interpreteren. Bovendien is men in het verleden te vaak gespist geweest op het begrijpen van de afzonderlijke inscripties, waardoor er minder aandacht is besteed aan een gedegen analyse van de runenvormen en de ontwikkeling van het runenschrift in het Anglo-Friese cultuurgebied.

In het hiernavolgende wil ik kijken of een systematische analyse van de vormen van de runen in de Friese en vroege 'Engelse' (Derolez 1990: 398) inscripties nieuw licht kan werpen op de ontwikkeling van het oude Futhark naar het zogenaamde Anglo-Friese Futhork¹.

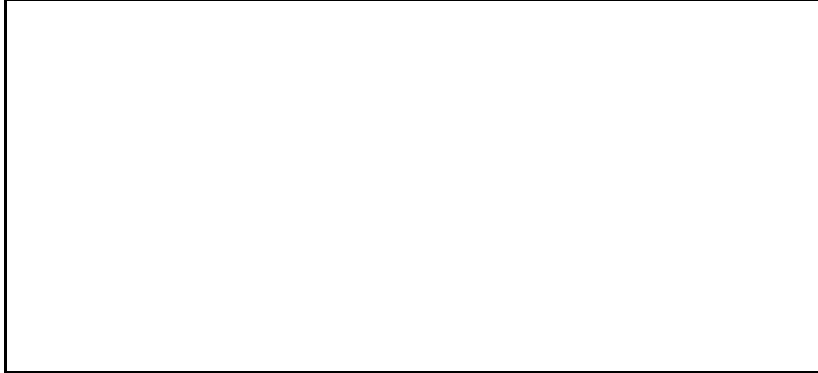
Daartoe is het allereerst noodzakelijk een corpus af te bakenen. Er zijn in Friesland tot nu toe 21 inscripties gevonden die de authenticiteitsproef hebben doorstaan (Philippa 1994: 148-157 en Looijenga 1996). Zij dateren van de 5e tot en met de 9e eeuw, met een enorme piek van 12 stuks (ruim 50%) in de 6e/7e eeuw². Al deze Friese inscripties moeten worden bekeken. Het corpus is

---

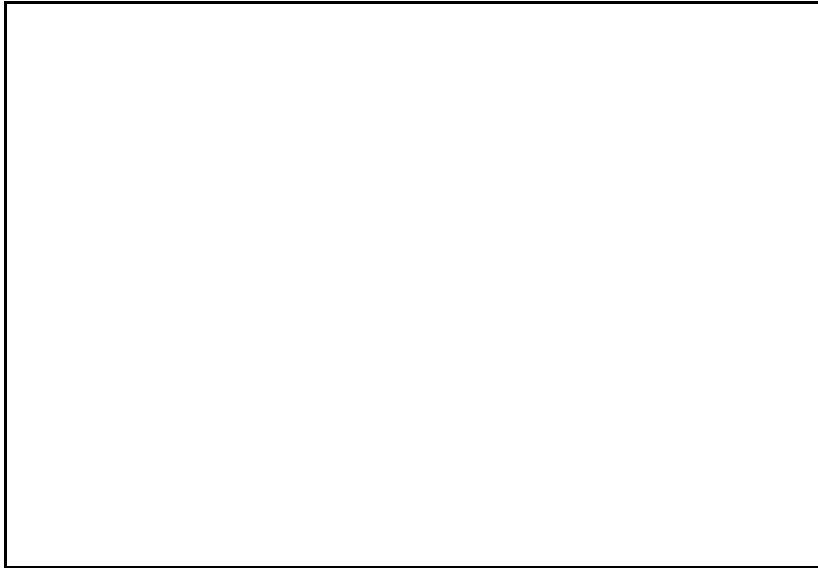
¹Ik beperk mij om een aantal redenen tot de uitbreiding naar 28 tekens. Ten eerste wordt de uitbreiding naar 28 tekens meestal als een afgeronde fase gezien. Ten tweede kan voor deze set runen nog redelijkerwijs van een Anglo-Fries Futhork gesproken worden, omdat ze min of meer gemeenschappelijk is voor Engeland en Friesland (Page 1973: 44/45 en Parsons 1996: 162).

²Hierbij moet opgemerkt worden dat de dateringen vaak verouderd zijn. In dit artikel zal ik mij noodgedwongen aan de gangbare dateringen houden.

immers zo klein, dat het overzicht makkelijk behouden blijft. Bovendien zijn er in de Friese runeninscripties niet zoveel variaties of vermengingen met het Romeinse schrift waar te nemen als in de Engelse.

Afb. 1: Oud Futhark (Krause 1970: 15)

Afb. 2: Anglo-Fries Futhark (Parsons 1996: 155)

In Engeland zijn niet alleen veel meer inscripties gevonden dan in Friesland, het runenschrift heeft er in de loop der eeuwen bovendien grote veranderingen ondergaan. Ik zal mij in het hiernavolgende daarom beperken tot het corpus van vroege Engelse inscripties dat door Hines in twee recente artikelen (Hines 1990 en 1991) wordt gedefinieerd. Dit corpus beslaat de Engelse inscripties van de vroegste tijden tot het midden van de 7e eeuw, en bevat 16 stuks³. Aan deze lijst kan ondertussen een nieuwe vondst worden toegevoegd. Het gaat om een mantelspeld met de inscriptie **luda : gibœtaesigilæ**, wat 'Luda repareerde de speld' zou betekenen (Page 1996: 133).

Het is mijns inziens om meerdere redenen gerechtvaardigd het corpus van Hines naast het Friese te leggen. De contacten tussen Friesland en Engeland zijn in de tijd waaruit de inscripties van het Engelse corpus stammen nog intensief, en het is voor een aantal inscripties uit juist deze periode nog altijd moeilijk uit te maken of ze van Friese of Engelse makelij zijn (Page 1996: 138-140). Ten tweede zijn het Engelse corpus van Hines en het Friese beide tot stand gekomen in een periode waarin het contact tussen degenen die met runen schreven en de Latijnse schriftcultuur (alfabet, manuscripten, verschriftelijking etc.) nog verwaarloosbaar c.q. niet aanwezig was. In de latere Engelse inscripties treedt dit contact duidelijk naar voren (bijvoorbeeld wanneer Romeinse letters en runen elkaar binnen één inscriptie afwisselen⁴), en wordt de praktijk van het schrijven van runen beïnvloed door deze schriftcultuur. Dit gaat dus noch voor het gehele Friese corpus, noch voor het corpus van Hines op.

Het Anglo-Friese Futhork

---

³Zie de 'checklist' in Hines 1991: 83. Ik laat de 'pseudo-runic inscriptions' (2 stuks) buiten beschouwing, daar ik niet van mening ben dat we hier met runen te maken hebben. Zie voor afbeeldingen van deze twee pseudo-inscripties Hines 1990: 449 en 452.

⁴Zoals bijvoorbeeld de ring van Lancashire uit de negende eeuw met de inscriptie '+æDRED MEC AH EAnRED MEC agROF', waarbij de kapitalen voor Romeinse letters staan en de minuskels voor runen (Page 1973: 165).

De uitbreiding van de oude runenrij naar het Anglo-Friese Futhork begint bij het runendrietal **æ**, **a** en **o**, waarvan voor iedereen vaststaat dat de vormen van deze runen zich ontwikkeld hebben uit de oorspronkelijke **a**-rune (**ansuz*). De oorspronkelijke vorm kreeg de klankwaarde /æ/ (en de naam *æsc*), en er ontstonden twee nevenvormen. Degene met één streepje (min of meer) haaks op alleen de bovenste tak werd /a/ (*_k*), en de vorm met streepjes op beide takken van de rune werd /o/ (*_s*), en nam bovendien de positie van de oorspronkelijke **a** in, terwijl de twee andere aan het einde van het Futhork werden geplaatst, na de oude **o** (**opalan*). (Deze maakte op zijn beurt een ontwikkeling in klankwaarde door, zodat hij voor een /œ/ en in sommige gebieden zelfs voor een /_/ ging staan (Krause 1970: 17).) Er is vooral over de opsplitsing van de oude **a** in **o**, **æ** en **a** veel geschreven, temeer daar het juist deze twee extra runen zijn, die we ook in de Friese inscripties tegekomen. De meest recente en gedegen behandeling van deze runen, hun klankwaarden en de klankontwikkeling in het Engels en Fries van deze periode is die van Parsons (Parsons 1996).

Er was nu dus een Futhork (in plaats van het vroegere Futhark) van 26 tekens ontstaan. Hier werden er in de loop van de tijd nog een aantal aan toegevoegd. Als eerste waren dit de runen die de klanken /y/ en /ea/ vertegenwoordigen. De **y** (runennaam *yr*) heeft de vorm van een **u** met een klein verticaal streepje tussen de twee poten, aan de basis. Zowel de vorm als het bestaan überhaupt van de **ea** (naam *ear*) als aparte rune is tot nu toe onverklaard (Parsons 1996: 163). Het is een soort **t**, een omhoogwijzende pijl dus, met aan beide kanten van het dakje een vertakking die weer omhoog gaat.

De aldus verkregen runenrij van 28 tekens wordt als de basis van het Anglo-Friese Futhork beschouwd (Page 1973: 44/45 en Parsons 1996: 162). Het wordt later met meer tekens uitgebreid, zelfs tot een Futhork van 33 runen, dat we overigens alleen in manuscripten aantreffen (Page 1973: 39-45).

De tendens om alle runen even groot te maken, het liefst met één verticale hoofdstaaf, die van invloed is geweest op de ontwikkeling van het runenschrift, mag in deze bespreking zeker niet ontbreken. Deze tendens is zowel in het Scandinavische Jong Futhark als in het Anglo-Friese te zien. In het Scandinavische Futhark is zij zelfs tot een soort regel geworden, waarvan alleen de **s** nog afwijkt.

De runen die, omdat ze kleiner waren en geen verticale hoofdstaaf hadden, van oudsher van de rest afweken waren de **k**, de **j** en de **_**. Drie andere runen, **g**, **s** en **o**, waren 'vreemd' omdat ze geen verticale staaf bezaten.

De oude **k** wordt al heel vroeg gekanteld en aan de punt van een verticale lijn voorzien, zodat er een naar boven of naar beneden gerichte gaffel ontstaat. De naar beneden gerichte variant resulteert uiteindelijk in de Anglo-Friese **k**, en de naar boven gerichte in de Scandinavische, doordat in allebei de gevallen de verticale staaf wordt doorgetrokken tot respectievelijk de onder- of bovenlijn en van een schuine dwarspoot wordt voorzien.

De **j** kent al zeer snel na oudste overlevering verschillende varianten: men ging de halve cirkels die de rune vormen met elkaar verbinden en er ontstond een soort **s**-rune die de gespiegelde vorm van de latere Scandinavische **s** was (Düwel 1983: 5). In het Anglo-Friese Futhark komt deze rune in twee varianten voor. De eerste treffen we alleen in handschriften aan. Zij bestaat uit een verticale hoofdstaaf waarover in het midden een ruitvormig vierkantje is geplaatst. In de inscripties komen we een geheel andere **j** tegen. Deze heeft de vorm van een asterisk en treedt later in de plaats van de oude **h** in het Scandinavische Futhark.

De **_** verdwijnt in het Scandinavische Jong Futhark, en ondergaat in het Anglo-Friese Futhark⁵ een verandering, waardoor hij even groot wordt als de rest. De oorspronkelijke ruitvorm krijgt aan de boven- en onderkant 'spruiten', waardoor de vorm die van twee op elkaar geplaatste **g**-runen wordt.

Van de drie runen zonder verticale hoofdstaaf die qua grootte gelijk waren aan de rest verdwijnen de **g** en de **o** in het Jong Futhark. In de Anglo-Friese rij ondergaat de **g** geen verandering. De **o** blijft ook grotendeels intact. Er bestaat echter een variant die niet algemeen wordt, maar in dit verband niet onbesproken mag blijven. Het gaat hier om een vorm met één verticale hoofdstaaf, waarop aan de bovenkant een ruit is aangebracht, zodanig dat de lijn de ruit doorsnijdt. Deze vorm lijkt op een variant van de **_**, die we uit vroegere tijden kennen. De **s** tenslotte wordt in beide nieuwe Futharks rechtop gezet, zodat hij bestaat uit twee verticale staven die vanaf de boven en de benedenlijn de middenlijn doorsnijden en met elkaar verbonden worden door een schuine dwarsbalk.

Samenvattend kunnen we tot de volgende observaties komen. Wanneer het Anglo-Friese Futhark ons in zijn voltooid vorm tegemoet treedt

---

⁵Er is nog geen onomstreden Fries exemplaar gevonden (Quak 1991: 290).

(bijvoorbeeld op de scramasax uit de Thames (Krause 1970: 17) of in de manuscripten) zijn alle runen even groot. Van de oude 'dissidenten', **k**, **j** en **_**, hebben de eerste twee een verticale hoofdstaaf gekregen, en is de laatste even groot geworden als de andere runen. De vier nieuwe runen, **a**, **æ**, **y** en **ea** voldoen alle aan de kwalificaties die nu lijken te gelden; ze hebben een verticale hoofdstaaf en wijken in grootte niet af van de rest⁶.

Een raadselachtige Friese rune

Eén van de zaken die opmerkelijk zijn aan de Friese runeninscripties is het voorkomen van een aantal tot nu toe ondoorzichtige runenvormen, dat bovendien niet uit de Engelse inscripties bekend is. Ze zijn te vinden in de inscripties van Britsum, Eenum en vooral in de 'beruchte' inscriptie van Westeremden B, waar al menig artikel aan gewijd is (Quak 1994). De inscriptie van Raskwerd (**ælb kabu deda habuku**) heeft bovendien een **h** met drie in plaats van twee dwarsbalken, en een **b** met een extra buik. Westeremden B bevat een aantal zeer merkwaardige runenvormen, waarvan één zelfs tweemaal voorkomt, en buiten deze inscriptie nergens. Het betreft hier een soort dubbele **b** met de buiken naar elkaar (Quak 1990: 364/5 en Quak 1991: 293/4).

Het is ook in Westeremden B dat de rune te vinden is die de aanleiding tot dit artikel vormde. De rune waar ik op doel heeft de vorm van de **k** uit het Scandinavische Jong Futhark, en dus van een omgekeerde Anglo-Friese **k** (die in de Friese inscripties voorkomt). Dit teken komt zes maal voor in de Friese inscripties, en wel in Bernsterburen, Britsum (3x), Raskwerd en Westeremden B. In het hierboven gedefinieerde Engelse corpus komt de vorm tweemaal voor⁷.

---

⁶De **u** en **y** vormen hier een klein probleem: hebben ze één verticale hoofdstaaf met een bijstaaf die tot op de bodem reikt, of hebben ze twee hoofdstaven zoals de **h**, **e**, **m** en **d**? Dit is echter slechts een kwestie van definities.

⁷En wel in de inscripties Chessel Down graf 76 (5e/6e eeuw) en Ash/Gilton (6e eeuw). Deze laatste inscriptie behoort echter tot de categorie 'illegible', zodat de identificatie van de bedoelde runenvorm niet zeker is. Zie voor afbeeldingen van deze twee inscripties Hines 1990: 438 en 446.

Wat de klankwaarde van deze Friese/Anglo-Friese rune is geweest is tot op heden niet duidelijk geweest, en in de literatuur over Friese inscripties vindt men dan ook verschillende transcripties.

In de literatuur over de in 1989 aan het licht gekomen inscriptie van Bernsterburen geeft men deze rune consequent met een **k** weer⁸. Soms, zoals in het geval van de inscriptie van Chessel Down graf 76, wordt deze rune als een variant van de **s** gezien, waarover later meer. Tenslotte heeft men gedacht dat hij een klank tussen de /e/ en de /i/ weergeeft, of ziet men er de voortzetting van de rune *eihwaz (meestal met **i** weergegeven) in, die in de traditionele vorm in de Friese inscripties inderdaad niet voorkomt (Quak 1991: 293).

Uit de positie van deze rune in de inscriptie van Britsum blijkt dat zij hoogstwaarschijnlijk een vocaal aangeeft: a) **þ?niæberetdud** b) **n:b?r?dmi**⁹. Welke klank wordt nu met deze rune weergegeven?

We hebben hierboven gezien dat de runen **a**, **æ** en **o** alledrie van de oorspronkelijke **a** (*ansuz) zijn afgeleid. Ook in de **y** (wat klankwaarde betreft een i-umlaut van /u/) herkent men duidelijk een afleiding van de **u** door de plaatsing van een klein streepje tussen de poten van de basisrune (i.e. **u**). Wanneer Parsons de verschillende pogingen om te verklaren waarom de **c** één (zou **a** + **i** zijn), en de **s** twee streepjes (zou **a** + **n** zijn) kreeg bespreekt, merkt hij het volgende op: 'the rune-shapes are not so transparent as to imply these origins with any certainty, and an alternative explanation, that the new forms are distinguished from original **[a]** merely by arbitrary diacritical strokes, is mere at hand' (Parsons 1996: 154).

De stap om de streepjes bij de **a**, de **o** en de **y** te zien als 'arbitrary diacritical strokes' wil ik hier zetten. Deze stap, samen met de eerder besproken tendensen in het Anglo-Friese Futhork naar runen die alle even

⁸Zie voor een overzicht van de literatuur Philippa 1994: 150. Men heeft zich hier echter tot een Scandinavische oplossing laten verleiden door een kort uitgevallen /i/, die men als zgn. Kortqvist-vorm van een s-rune heeft opgevat. Daardoor ook heeft men de datering van de staf die de inscriptie draagt van de 8e eeuw vooruitgeschoven naar ca. 800. Dit is volgens mij niet correct, aangezien de runenvormen en de inscriptie op de staf nog lang niet bevredigend verklaard zijn. Een datering in de 8e eeuw lijkt mij dan ook beter.

⁹De 'raadselachtige' rune wordt hier met <?> weergegeven.

groot zijn en bij voorkeur één verticale hoofdstaaf hebben, is namelijk niet alleen in staat om de vormen van **a**, **æ** en **o** te verklaren, maar ook die van de nieuwe **j**, **y**, **ea** en de Friese rune die hierboven behandeld is, en waarvoor we een oplossing aan het vinden zijn. Bovendien geeft de aldus gevonden oplossing ons mijns inziens een inzicht in de manier waarop men in Engeland en Friesland in de hier behandelde periode met het runenschrift omging.

Waarschijnlijk omdat het proto-Oudengels en het proto-Oudfries verschillende klankveranderingen ondergingen is men begonnen om allofonen op de een of andere manier in het runenschrift weer te geven. Men is om het zo te zeggen gaan experimenteren met allomorfen van de runen teneinde de allofonen weer te geven. Soms zijn we in staat een glimp op te vangen van de experimenten die aan de uiteindelijke oplossingen vooraf moeten zijn gegaan. Odenstedt, aangehaald in een artikel van Hines (Hines 1991: 82) merkt op dat de tweede en derde **a** in de Loveden Hill inscriptie (Hines 1990: 443) een dubbele hoofdstaaf hebben, hetgeen kan wijzen op het aangeven van een verschil tussen /a/ en /æ/. Hines vervolgt dan:

If Odenstedt's suggestions are accepted [...] then we have the following consequences: that there is no definite evidence for the use of   and   to distinguish a and æ in England before the 7th century, but conversely other runographic "experiments" that seem to be directed at this problem. (Hines 1991: 82)

Verdere argumenten voor de these dat de nieuwe runevormen gecreëerd zijn met behulp van diacritische streepjes zullen moeten komen uit de manier waarop de bovengenoemde runen op te lossen zijn volgens de formule 'nieuwe rune = rune waarvan de nieuwe klank is afgeleid + diacritisch teken in de vorm van een streep(je)'.

Laten we eerst de vier toegevoegde runen bekijken. Het trio *_s*, *_c* en *æsc* beschouw ik ondertussen als bekend. De **y** levert ook geen grote problemen op. Voor het feit dat het streepje dat de **y** van de **u** onderscheidt een diacritisch teken is en geen kleine **i** (om de i-umlaut aan te geven) pleit het feit dat het teken op de eerder genoemde scramasax uit de Thames (Krause 1970: 17) niet als een streepje, maar als een schuinkruisje wordt weergegeven.

Dan komen we bij de **ea**. Het uitgangspunt van deze diftong moet de rune **e** zijn. Het blijkt mogelijk de formule toe te passen: draai immers de rune om, zet haar op een verticale hoofdstaaf, en de rune **ea** is een feit. Opnieuw levert

de inscriptie op de Thames scramasax een extra argument. De **ea** komt er tweemaal in voor, éénmaal in het Futhark dat er met 28 runen volledig op staat, en in de naam **beagnoþ** die daar op volgt. In beide gevallen is te zien dat de verticale hoofdstaaf los staat van de erop geplaatste omgekeerde **e**, hetgeen voor de aangedragen analyse van de vorm pleit¹⁰.

Van de runen uit het oude corpus van 24 moet de nieuwe vorm van de **j** nog worden bekeken. Deze stervormige rune komt niet in het vroege Engelse en driemaal in het Friese corpus voor: tweemaal in Westerlanden A en éénmaal in Westerlanden B. In Westerlanden A wordt zij met een **g** getranslittereerd: **adugislu : meþ gisuhldu**. In Westerlanden B staat de rune voor een **i**. In alledrie de gevallen, en vooral in Westerlanden A (B is eigenlijk te duister voor dit soort conclusies) is duidelijk dat de rune voor een gepalataliseerde /g/ staat. Dit levert de volgende oplossing: door palatalisatie van de /g/ kwamen er twee varianten van de **g**, waarbij de allofoon met de allomorf in de vorm van een ster werd weergegeven, die moet worden gezien als een oude **g**, waar een verticale staaf doorheen getrokken is (zodat men meteen weer een rune met een verticale hoofdstaaf had). Deze allomorf viel wat klank betreft samen met de oude **j** en heeft deze in de loop der tijd verdrongen door zijn meer in het algemene patroon passende vorm¹¹.

Tenslotte komen we dan bij de nu niet meer zo raadselachtige Friese rune. Het is nu mogelijk om de rune te ontleden als **i** + diacritisch teken (i.e. de schuine streep), en dus als een allofoon van /i/, waarvan men het nodig vond hem een apart teken te geven. Ik denk dus dat de oude visie van Bugge uit 1908 (Quak 1991: 293), dat de rune een klank tussen /e/ en /i/ weergeeft in ere hersteld kan worden, en stel voorlopig voor haar met **ë** te translittereren. Een translitteratie **ï** zou beter zijn, maar dat zou verwarring met het weergeven van de oude *eihwaz opleveren, die in het vroege Engelse corpus een aantal maal voorkomt.

De inscripties

¹⁰Zie voor een afbeelding Düwel 1983: afbeelding 9 (p. 4 na p. 18).

¹¹Deze conclusie zou tevens consequenties kunnen hebben voor de Scandinavische **j**, die later **A** en nog later **h** is geworden. Het Ingweoons is immers veel meer geneigd tot palatalisatie dan het Oudnoords, hetgeen zou kunnen betekenen dat de vorm aan het Engelse of Friese gebied ontleend is.

Hoewel ik zoals hierboven reeds gezegd van mening ben, dat een grondige analyse van vormen in een bepaalde periode belangrijker is dan tot een sluitende interpretatie van een enkele inscriptie te kunnen komen, is het niet meer dan logisch om te kijken of de hierboven aangedragen oplossing **ë** voor de rune **ᛚ** bijdraagt tot een beter begrip van de inscripties waarin deze rune voorkomt.

Hines heeft in zijn corpus een onderscheid gemaakt tussen leesbare, onleesbare en runeachtige inscripties, terwijl Page recent nog opmerkt: 'Turning to the earliest runic inscriptions extant in England, we find a surprisingly large number which not only do not communicate with us, but seem unlikely ever to have communicated much to anyone' (Page 1996: 132).

Juist omdat een groot percentage van de inscripties een betekenisloze opeenvolging van runen lijkt te zijn, moet een correcte analyse van de vormen naar mijn mening op de eerste plaats staan. Natuurlijk is het aan de andere kant zo, dat we alleen uit de inscripties die we kunnen lezen tot een begrip van de klankwaarden van runen in verschillende tijden kunnen komen. Het lijkt me nuttig dit spanningsveld te onderkennen.

Met deze overdenking in het achterhoofd kunnen we de Friese en Engelse inscripties met de rune **ᛚ** bekijken. Het gaat hier om de Engelse inscripties van Ash/Gilton (Kent) en Chessel Down graf 76 (beide zesde-eeuws), en de Friese inscripties van Britsum, Raskwerd, Bernsterburen en Westeremden B.

De inscriptie van Ash/Gilton is in het corpus van Hines onder de 'illegible texts' opgenomen (Hines 1990: 438 en 446). Inderdaad is de op een zwaardknop aangebrachte inscriptie een onontwarbare kluwe van runen en runeachtige tekens, waarin **ᛚ** één of tweemaal lijkt voor te komen. In het midden van de inscriptie is het mijns inziens mogelijk ('runen' 5-12 volgens de tekening van Hines) de PN **sigimēir** te lezen (Page 1973: 170).

De inscriptie van Chessel Down graf 76 levert minder problemen op waar het er om gaat de runen in de inscriptie te identificeren. De translitteratie **ᛚ** geeft echter wel problemen: de tekst zou dan **æko : ᛚēri** of **ako : ᛚōri** luiden. Het heeft geen zin lang bij de problemen die deze lezing oplevert stil te staan, aangezien, zoals bij Page te vinden is, het gedeelte met de laatste vier runen (**ᛚōri**) voorheen ook al niet opgelost was (Page 1973: 109 en 185/6). Wel is dit de aangewezen plek om stil te staan bij het feit dat **ᛚ** in latere Engelse inscripties een /s/ blijkt weer te geven. Voor een bespreking verwijs ik naar Page (Page 1973: 47). Ik denk dat een periodisering van de Engeland

gevonden inscripties zeer welkom zou zijn. Dan zou kunnen blijken wanneer = s opkomt, en of de rune in Chessel Down ook al op die wijze moet worden getranslitteerd. Op dit moment blijf ik bij het standpunt dat de runevorm in Chessel Down als **ë** moet worden gelezen, en dat s wordt onder de invloed van het Latijnse alfabet.

Van de Friese inscripties levert die van Britsum de minste problemen op, aangezien aan de bestaande duiding kan worden vastgehouden, nu echter met meer reden. De inscriptie luidt dus: 1) **pēniæberetdud**, 2) **n:bërēdmi**.

In de inscriptie van Raskwerd is niet alleen **ë** problematisch: vlak na deze rune volgt een min of meer onleesbaar stuk, waardoor runenscheidingen onduidelijk worden. Ik lees **ekumædēoka**¹².

De tekst van de inscriptie van Bernsterburen bestaat uit drie afzonderlijke inscripties. De eerste en de derde zijn vrijwel zeker **tuda**. Het middelste tekstblok heeft de meeste discussie opgeleverd. Ik lees: **æluduëiriþu**, waarbij de tweede rune ook een **w** kan zijn. Dit is niet het geschikte moment om diep op deze inscriptie in te gaan. Het is duidelijk dat mijn lezing de zaken niet in één klap vergemakkelijkt. Ik bied ter overweging aan, dat het stuk **uëiriþu** opgevat zou kunnen worden als een imperatief van **warjan* 'beschermen' (Ofri. *wira*) + *þu* 'jij', waarbij dan een **u** is gebruikt om /w/ weer te geven, hetgeen niet gebruikelijk maar wel geattesteerd is.

Tenslotte is het de beurt aan de inscriptie van Westeremden B. Zoals reeds vermeld zijn hier al meerdere artikelen aan gewijd. Deze inscriptie is mijns inziens voorlopig een inscriptie die 'seem[s] unlikely ever to have communicated much to anyone' (Page 1996: 132). Niet alleen bevat hij , maar ook enkele vreemde runenvormen, die we nergens anders tegenkomen (Quak 1990: 364/5 en Quak 1991: 293/4). Over deze runenvormen wil ik kort wat opmerken. Opnieuw heeft men hier naar mijn mening te weinig systematisch naar gekeken. Volgens mij namelijk zijn de runen 2 en 9 uit regel 1a, 5 uit 1b en 7 uit regel 2 horizontaal gespiegelde runen, die eenvoudig op te lossen zijn als respectievelijk **l**, **m**, **m**, en **e**. Rune 4 uit 1b is niets anders dan een **w** waarbij het mes van de runenmeester uitgeschoten is. Kortom, ik lees Westeremden B als volgt: 1a: **olhkmujimndakmluþ**, 1b: **wimwmkhþuën**, 2: **iwiosuedukale**. Geen mooie sluitende lezing, waarin Hamlet (Amluþ)

¹²Zie voor een bespreking van de verschillende lezingen Looijenga 1996: 95/6.

figureert, zoals in die van Kapteyn uit 1933¹³, maar wel één die gebaseerd is op een zo zorgvuldig mogelijke analyse van de vormen.

Conclusie

In het voorafgaande hoop ik aannemelijk te hebben gemaakt, dat een analyse van de runenvormen die voorkomen in Friese en vroege Engelse inscripties een verrassend consistent beeld oplevert. Indien mijn these klopt, werden aan het oude Futhark van 24 tekens nieuwe runen toegevoegd, die parallel aan de door verschillende klankontwikkelingen ontstane nieuwe fonemen, van allomorfen van bestaande runen op een bepaald moment tot op zichzelf staande runen werden. Wanneer deze these aanvaard wordt, blijken niet alleen alle Anglo-Friese vernieuwingen verklaarbaar te zijn uit oude runenvormen waaraan diacritische tekens zijn toegevoegd, maar wordt het tevens mogelijk met andere ogen naar de bestaande en nieuwe inscripties te kijken. We moeten dan immers met de mogelijkheid rekening houden dat we met een nog niet geattesteerde runenvorm in aanraking komen, die opgelost kan worden als een combinatie van een diacritisch teken en een rune uit het oude Futhark. Het zou tevens betekenen dat er in de behandelde periode een zeer flexibele manier van omgaan met de runen bestond, waardoor men alle gewenste klanken kon weergeven.

Toekomstig onderzoek en toekomstige vondsten zullen naar ik hoop mijn these bevestigen. Voor een gedegen onderzoek is een catalogus van zowel de Friese als de (vroege) Engelse inscripties met duidelijke foto's en afbeeldingen zeer nodig en gewenst. Elke keer opnieuw blijkt dat een tekening van een inscriptie, hoe conscientieus ook vervaardigd, de werkelijkheid nooit helemaal correct weergeeft.

De runologie bevindt zich in een gunstige stroming. Er worden steeds meer artikelen gepubliceerd en gespecialiseerde congressen gehouden. Dit geeft ons langzamerhand een steeds beter inzicht in de ontwikkeling van het

---

¹³ **ophamu gistadda amluþ : iwim ost ah þukn iwi os ust dukale** "Auf (bez. gegen) Opheim nahm Stellung (nahm den kampf auf, constitit) Amluþ. Vor (seinen) eiben hat sich die brandung geduckt. Vor (dieser) eibe ducke sich die brandung"; geciteerd in Quak 1990: 365.

runenschrift in verschillende periodes in de verschillende delen van Europa. Ik hoop daaraan mijn bijdrage te hebben geleverd.

Literatuur

- Derolez, R. 1990. 'Runic literacy among the Anglo-Saxons', in: A. Bammesberger en A. Wollmann (red.), *Britain 400-600: Language and history*. Heidelberg, 397-436.
- Düwel, Klaus. 1983² *Runenkunde*. Stuttgart.
- Hines, John. 1990. 'The runic inscriptions of early Anglo-Saxon England', in: A. Bammesberger en A. Wollmann (red.), *Britain 400-600: Language and history*. Heidelberg, 437-455.
- Hines, John. 1991. 'Some observations on the runic inscriptions of early Anglo-Saxon England', in: A. Bammesberger (red.), *Old English runes and their continental background*. Heidelberg, 61-83.
- Krause, Wolfgang. 1970. *Runen*. Berlijn.
- Looijenga, Tineke & Quak, Arend (red.). 1996. *Frisian runes and neighbouring traditions. Proceedings of the first international symposium on Frisian runes at the Fries Museum, Leeuwarden 26-29 January 1994. Amsterdamer Beiträge zur älteren Germanistik 45*.
- Looijenga, Tineke. 1996. 'Checklist Frisian runic inscriptions', in: Looijenga & Quak 1996, 91-108.
- Philippa, Marlies, en Arend Quak. 1994. *Runen. Een helder alfabet uit duistere tijden*. Amsterdam.
- Page, R.I. 1973. *An introduction to English runes*. Londen.
- Page, R.I. 1996. 'On the baffling nature of Frisian runes', in: Looijenga & Quak 1996, 131-150.
- Parsons, D. 1996. 'The origins and chronology of the "Anglo-Frisian" additional runes', in: Looijenga & Quak 1996, 151-170.
- Quak, Arend. 1990. 'Runica Frisica', in: R.H. Bremmer et al. (red.), *Aspects of Old Frisian Philology. Amsterdamer Beiträge zur älteren Germanistik 31/32*, 357-370.
- Quak, Arend. 1991. 'Altfriesische und altenglische Runen', in: A. Bammesberger (red.), *Old English runes and their continental background*. Heidelberg, 287-298.
- Quak, Arend. 1994. 'Zur Inschrift von Westeremden B', in: J.E. Knirk (red.), *Proceedings of the third international symposium on runes and runic inscriptions. Grindaheim, Norway, 8-12 august 1990*. Uppsala, 83-94.